

BEDROG OP HET EERSTE GEZICHT

STRIPTEKENAAR, ILLUSTRATOR, ARCHITECT EN
VORMGEVER JOOST SWARTE

Joost Swarte is gelauwerd en geridderd. De striptekenaar, illustrator, architect en vormgever exposeert in binnen- en buitenland, is vertaald in het Frans, Engels, Duits, Italiaans en Spaans. In september 2012 heeft hij voor zijn oeuvre de Marten Toonderprijs gekregen, de belangrijkste Nederlandse stripprijs.

De grootste kracht en verdienste van Joost Swarte (1947) is dat hij zijn lezer of toeschouwer bij elke tekening dwingt tot een nieuwe manier van kijken. Telkens zet hij de wereld op zijn kop of geeft hij een slinger aan de werkelijkheid. Daarbij maakt hij altijd gebruik van het stripidioom. Hij tekent een overzichtelijke wereld in heldere lijnen. Of zoals hij dat zelf zegt: “Ik permitteer mezelf zoveel mogelijk inhoudelijke vrijheid en combineer die met een grafische tekenstijl.” Maar let dus op, want de tekeningen zijn bij nadere beschouwing helemaal niet zo helder en laten net iets anders zien dan wat je denkt, want behalve talent voor tekenen en ontwerpen, heeft hij – en dat komt niet zo gek vaak voor bij Nederlandse tekenaars – ook talent voor het absurde. Is het boek te dik? Dan zaag je er gewoon een stuk af, dat scheelt veel leeswerk! Zorg dat je bruin-gebakken op vakantie gaat, dan heb je ter plaatse tijd voor alle bezienswaardigheden!

ONVERMOEIBARE VINDINGRIJKHEID

Toen Joost Swarte zestien was, haalde hij een Vespa uit elkaar om een auto te bouwen. Dat lukte, het voertuig haalde zelfs zestig kilometer per uur. In zijn carrière als tekenaar en ontwerper is het niet anders: met de beschikbare middelen probeert Swarte net weer iets anders te maken. Hij illustreerde *De uitvreter* van Nescio op een meesterlijke manier, maar nog meesterlijker is dat wanneer je de bladzijden snel doorbladert, de

GERT JAN POS

werd in 1967 geboren. Hij was van 2009 tot en met 2011 intendant strips bij het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst, dat nu is opgegaan in het Mondriaan Fonds. Hij organiseert stripexposities en –activiteiten in binnen- en buitenland en hij geeft les aan kunstacademie Willem de Kooning in Rotterdam.
Adres: comicstripspromotor@gmail.com.

illustraties samen een korte animatie vormen van het leven van Japi (de Uitvreter). Van het moment dat hij het verhaal binnenkomt totdat hij van de Waalbrug stapt. Het boek wordt een film.

Eigenlijk is Joost Swarte een uitvinder. In zijn strips introduceert hij apparaten die hij, als hij de tijd had, ook zelf zou gaan bouwen. De “loopkluiif”, de “droogblaas”, de “hondeloop” en de “hopo opatie” (hondepoepopvanginstallatie), om maar een paar voorbeelden te noemen uit zijn serie *Dr. Ben Cine*, die hij van 1978 tot en met 1980 maakte. Joost Swarte ontwierp het theater de Toneelschuur in Haarlem, een huis aan de Willemsstraat in Amsterdam, glas-in-loodramen, horloges, brillen, boekensteunen, bonbondozen, spaarpotten, jeneverflessen, boodschappentassen, speelkaarten, cd-hoezen, meubels (waaronder een worteltafel) en telefoonkaarten. Maar daar gaat het nu even niet om. Ja, Joost Swarte is een uitvinder, ook als hij strips maakt. Zijn oeuvre kenmerkt zich door een onvermoeibare vindingrijkheid en dat is altijd zo geweest.

Swarte studeerde industrieel ontwerp in Eindhoven, liep stage bij kartonfabriek De Zeeuw in Deventer en brak zijn studie af. Hij begon in 1971 het tijdschrift *Modern Papier*. Daarvan zijn in het tweejarige bestaan tien nummers uitgebracht. De bijdragen van Swarte wijzen nog nergens op de klare, grafische lijn die hem later zo beroemd zou maken. In de strips probeert Swarte allerlei stijlen uit. Hij oefende. “Ik trok veel strips over. Strips die ik goed vond. Zo leerde ik dat het bij mij niet aan de motoriek lag. Maar ik leerde ook erg goed naar anderen kijken.” Swarte hield van Hergé, pseudoniem voor Georges Remi, de tekenaar van *Kuifje*. In 1957, hij was toen tien jaar oud, had hij zijn eerste *Kuifje* gelezen, *De krab met de gulden scharen*, en hoewel hij aanvankelijk wat

lauw reageerde – “O ja, dat mannetje” – wist hij niet veel later zeker dat hij op een onbewoond eiland genoeg zou hebben aan een *Kuifje*-album om zijn tijd door te komen. Hij keek ook naar Amerikaanse klassiekers uit het begin van de twintigste eeuw als *Polly and her Pals* van Cliff Sterrett, *Bringing Up Father* van George McManus en naar vernieuwers uit de Verenigde Staten, zoals Robert Crumb.

HOE EN WAT VALLEN SAMEN

Wat in zijn eerste strips meteen opvalt, is zijn gevoel voor absurdisme, destijds nog gepaard aan een stevige portie maatschappijkritiek. Mannen met dassen en brillen zijn altijd fout. Soms is die kritiek verpakt in een onherkenbare, wat smoezelige undergroundstijl, maar elke pagina is steeds opnieuw een experiment. Hij besteedt veel aandacht aan de vorm, de opmaak en de lettering van de pagina. De pagina's zijn constructies, bouwwerken waar het soms niet eens meer om het verhaal gaat, maar om hoe het op de pagina staat. Later worden zijn boeken ook constructies: totaalproducten waarvan hij de vormgeving van kaft tot kaft, inclusief de lettering, voor zijn rekening neemt. Al lang voordat hij ging studeren, maakte hij strips op blocnotevelletjes die hij aan elkaar lijmden. Swarte laat in zijn eerste strippagina's de kaders kantelen, waardoor de pagina's en vooral de bewegingen in de pagina's meer dynamiek krijgen. In het verhaal 'Het huurhuis van Hakenmuis' krijgen de onomatopoeën – TRRRR, ZOEF!, PLOF – een prominente plek. Ze nemen meer ruimte dan de figuurtjes in de kaders. Hij is nooit op zoek geweest naar het grote verhaal. Hij behoort niet tot de auteurs, als leeftijdgenoot Peter Pontiac, die langzaam maar zeker naar een graphic novel toewerken.

Nog steeds besteedt Swarte ontzettend veel tijd aan de opzet van een pagina en levert hij, als hij de deadline net niet kan halen, alvast een pagina met lege kaders in om te laten zien hoe hij het gaat doen, in plaats van wat hij gaat doen. Voor hem vallen wat en hoe samen. Dat is niet veranderd. Maar de zoektocht naar zijn ideale lijn is verdwenen in het resultaat. Joost Swarte lijkt altijd op dezelfde manier te hebben getekend. Dat begon pas halverwege de jaren zeventig toen hij figuren als Jopo de Pojo tekende en Anton Makassar en Katoen + Pinbal. Hun lotgevallen zien eruit als *Kuifje*-verhalen, maar er gebeuren dingen die bij Hergé nooit gebeurden. De personages gaan met elkaar naar bed, bijvoorbeeld. En ze maken elkaar echt dood. Hergé liet boeven van rotsen vallen of door de krokodillen verslinden en dan zei Kuifje er heel vroom bij: “God hebbe zijn ziel.” Bij Swarte ging alles een paar stappen verder. Daar schieten personages elkaar gewoon door het hoofd. “Het was net of Hergé speed had gebruikt”, zegt zijn uitgever Hansje Joustra van Oog & Blik bij de presentatie van *Bijna compleet*, het niet zo complete verzamelde werk van Swarte dat eind 2011 verscheen. Hoe absurd zijn werk ook is, alles wordt gevangen in een heldere stijl. Hij versimpelt, brengt de wereld terug tot heldere lijnen, zonder dat die steriel wordt.

Illustratie: Joost Swarte in Modern Papier, 1971

Boven: 'Het huurhuis van Hakenmuis', verschenen in Swartes tijdschrift *Modern Papier* (1971) © Joost Swarte / Oog & Blik.

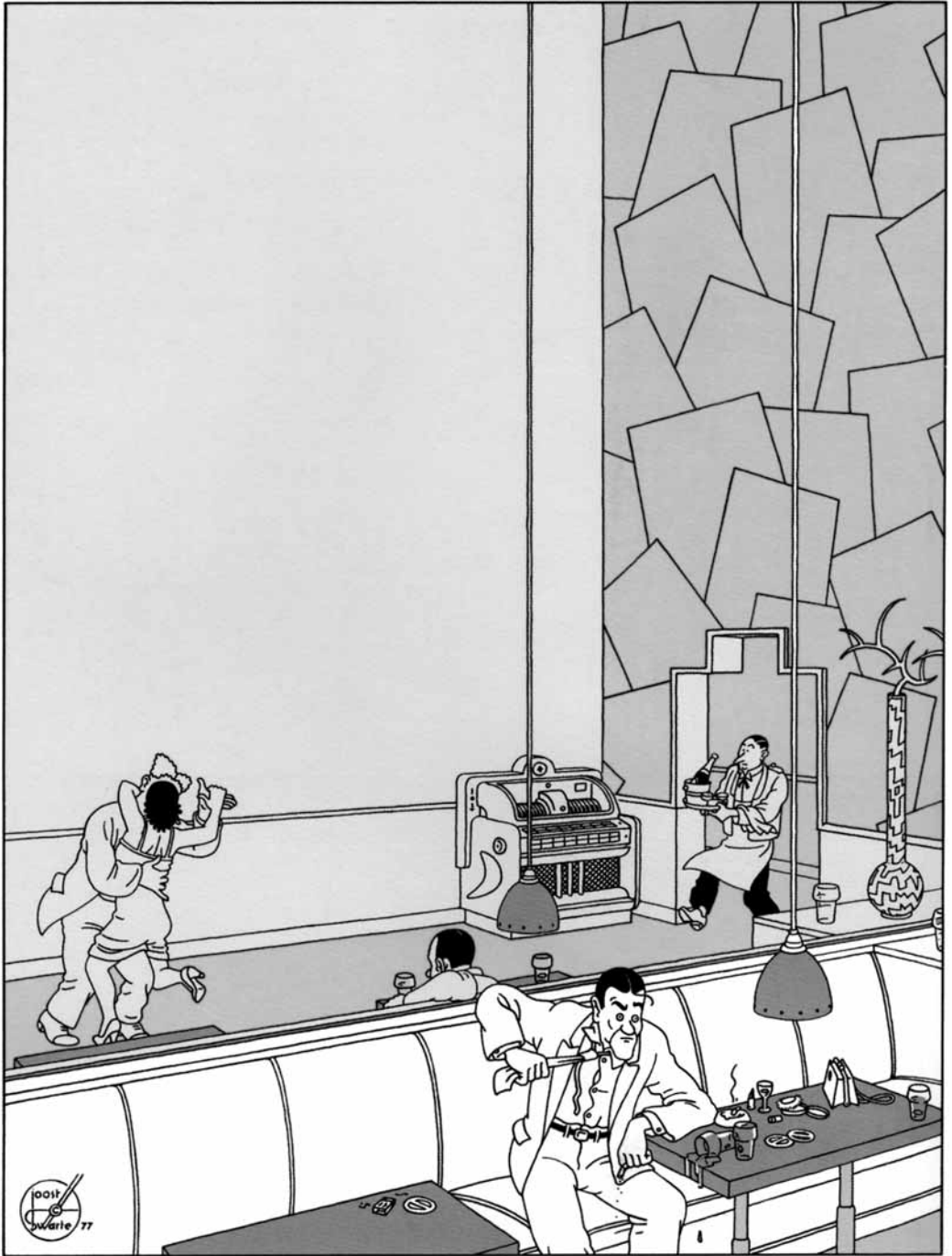
Rechts: Een pagina uit *Leven op orde* (2011) © Joost Swarte / Oog & Blik.

Wat in het werk uit die tijd ook in het oog springt, is hoeveel energie Swarte in gebouwen en auto's steekt. Anders dan Hergé gebruikt hij de achtergrond om zijn liefde voor vormgeving in het algemeen en architectuur in het bijzonder te belijden. Bij Hergé stond alles in dienst van het verhaal; hij zou nooit een futuristisch flatgebouw in een pagina tekenen omdat hij daar zin in had. Swarte doet dat wel. Juist wel. In alle verhalen uit de bundel *Moderne Kunst* (1980) heeft hij zijn best gedaan op de gebouwen, meubels en auto's. Ze hebben een fantasierijk art-decovoorkomen, dat af en toe ook doet denken aan de decors uit de strips van de eerder genoemde Amerikaanse tekenaars Sterrett en McManus. De bundel *Moderne Kunst* verscheen in 1981 in Franse vertaling als *L'Art Moderne* en werd in Angoulême, op het grootste stripfestival ter wereld, uitgeroepen tot het belangrijkste boek van het jaar. Voor iedereen was de verwijzing naar *Kuifje* duidelijk. Swarte spreekt de taal van Hergé, maar vertelt een heel ander verhaal.

In 1977 was Joost Swarte een van de organisatoren van de tentoonstelling *Kuifje in Rotterdam* over Hergé, in de Kunsthal. Ter gelegenheid daarvan werden vier schriften uitgegeven, waarvan het vierde de titel droeg *De klare lijn*. Daarmee muntte Joost Swarte de term die het oeuvre van Hergé benoemde. Vaak wordt die term verkeerd begrepen, omdat men ervan uitgaat dat het op de tekenstijl slaat: het gaat echter om de klare (heldere) manier van vertellen. De klare lijn slaat natuurlijk ook op Swarte zelf. Later werd hij ook betrokken bij de inrichting van het Hergé Museum, dat in 2009 in Louvain-la-Neuve werd geopend.

DE KUNST VAN HET WEGLATEN

In 1984 ontwierp Swarte een reeks kinderpostzegels. Daarop staan al sinds de Tweede Wereldoorlog vrolijk spelende en lachende kinderen, maar bij Swarte worden de kinderen de volwassenen, en omgekeerd. De kinderen zijn een vioolleraar, een tandarts, een loodgieterster en een koningin. De volwassenen doen zoals kinderen doen. “Ik heb de kraan maar laten lopen, dan kunt u het lek gemakkelijker vinden”, zegt een vrouw tegen de loodgieter. Of, tegen de vioolleraar: “Kunt u mij snel leren spelen? Morgen is mijn moeder jarig en ik wil haar verrassen.” Het zijn de eerste echte stripzegels in Nederland. De figuren praten in tekstballonnen en in twee smalle strookjes, boven en opzij, zie je wat er voorafgaat aan de centrale afbeelding en wat er achteraf gebeurt. Bij de loodgieterzegel zie je dat de kraan wordt opengedraaid en vervolgens hoe de loodgieterster haar hoofd niet meer boven water kan houden in de ondergelopen badkamer. Zij is er kennelijk niet in geslaagd het lek te dichten. Dat moet je als kijker zelf bedenken, er staat precies genoeg op om te snappen wat er gebeurt. In de zegel komt al het talent van Swarte samen: zijn tekentalent, zijn ontwerperstalent, zijn talent als letteraar – ook de letters zijn door hem ontworpen – en zijn absurde gevoel voor humor.

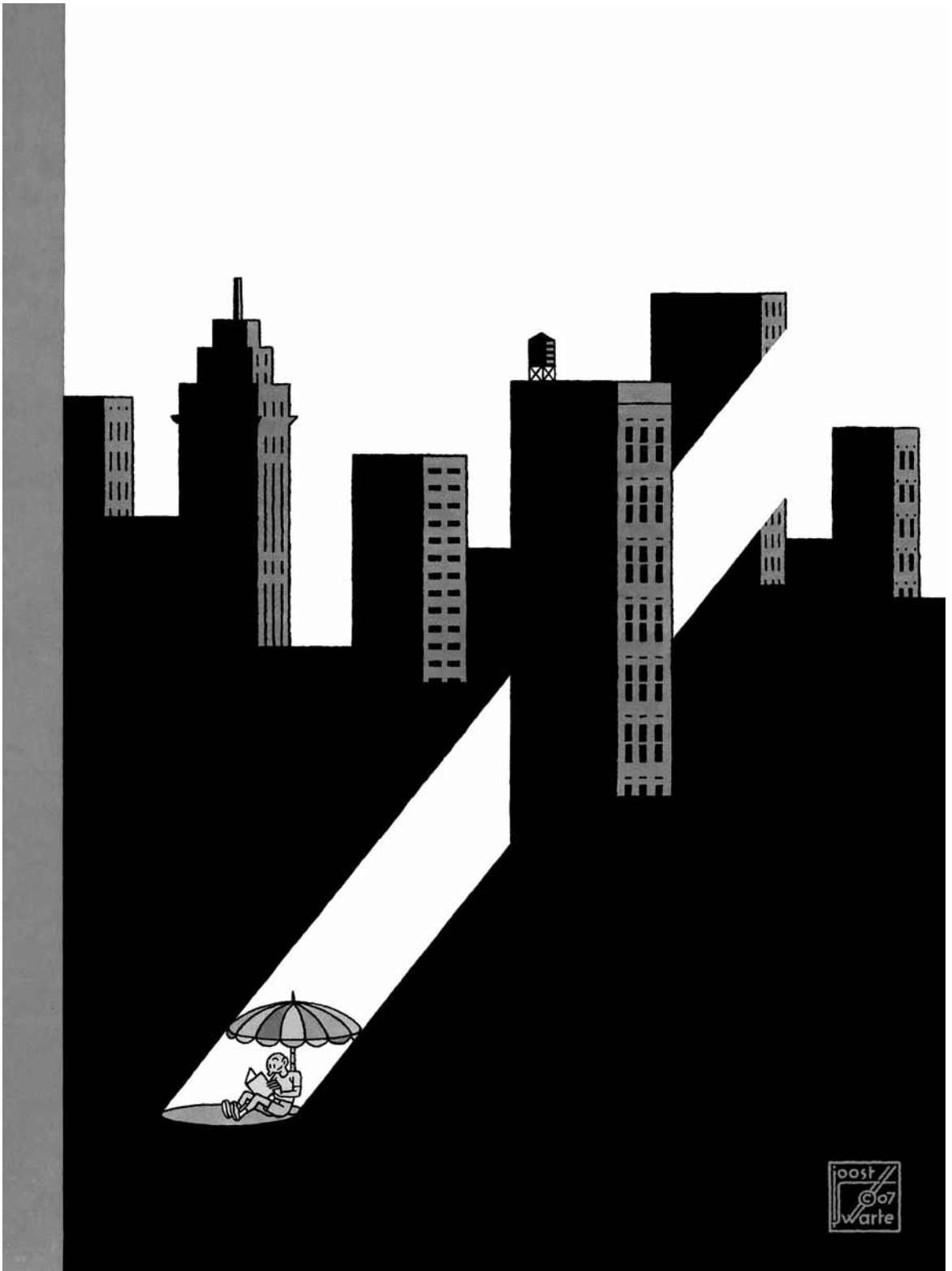

... DE SPIEGEL ...

De kunst van het weglaten is in de vier postzegels tot het uiterste doorgevoerd. Verdere abstractie lijkt onmogelijk en er zijn grenzen aan de strip. Een strip is sequentieel: er gebeurt iets, en dat zie je plaatje voor plaatje. Plaatje 1: een man komt thuis, (2) parkeert zijn auto, (3) steekt de sleutel in de voordeur, (4) zijn vrouw neemt in de slaapkamer haastig afscheid van het bezoek (wordt vervolgd). In een illustratie zie je alles in één keer. In zijn tekening *De spiegel* (1977) staat alles op één plaatje, maar toch zijn alle elementen zo gerangschikt dat de tekening weer bijna een strip wordt. Je ziet een man aan zijn das trekken en wat vertwijfeld voor zich uitkijken. Dan zie je een dansend paartje en dat moet wel de vriendin van de man met de das zijn – er staat een dames-tasje op tafel. De ober komt binnen met champagne – sommigen denken dat de ober achteruitloopt, maar dat is onzin. Gaan de nieuwe geliefden – of wat zijn ze eigenlijk van elkaar? – hun kennismaking meteen vieren? Bij strips moet de lezer veel zelf doen: hij moet invullen wat er tussen de plaatjes gebeurt – *the gutter*, noemt men die ruimte in het Engels. In *De spiegel* is geen *gutter*, maar er is genoeg te doen voor de kijker. Daarbij maakt Swarte in deze illustratie gebruik van een uitgesproken stripidioom. Een kenmerk is bijvoorbeeld het ontbreken van schaduwen. In de getekende wereld van Joost Swarte is geen schaduw te vinden. Bijna geen enkele striptekenaar gebruikt schaduwen: die worden alleen ingezet als ze functioneel zijn in het verhaal. Wat Joost Swarte ook tekent, hij herinnert zijn lezers voortdurend aan strips.

Tussen 1997 en 2006 illustreerde Swarte het mooiste drieluik uit de Nederlandse literatuur: *Dichtertje*, *Titaantjes* en *De uitvreter* van Nescio. Niemand had dat beter kunnen doen. In Frankrijk illustreerde (striptekenaar) Jacques Tardi *Reis naar het einde van de nacht* van Louis-Ferdinand Céline, in Italië illustreerde (striptekenaar) Giacomo Jacovitti *Pinocchio* van Carlo Collodi, ook droomcombinaties. Joost Swarte zou echter Joost Swarte niet zijn, als hij het niet net iets anders zou aanpakken. *Dichtertje* uit 1997 is nog bescheiden, *Titaantjes* is gedurfder. Hij volgt niet slaafs de tekst, maar tekent net iets meer dan wat er in de tekst staat. Als het gaat over het naakt dat Hoyer heeft geschilderd zie je een doek op een ezel staan met daarop een jurk op een haakje, op de muur de schaduw van een naakte vrouw. Je wordt gedwongen om na te denken over het model dat zich in het atelier van de schilder uitkleedt, haar jurk op een haakje hangt en gaat poseren. Net als in *De spiegel* vertelt ook deze tekening, net als veel meer tekeningen in de bundel, door de verschillende elementen een heel verhaal. In *De uitvreter*, met een van de beroemdste beginzinnen uit de Nederlandse literatuur, is uitvreter Japi in zwarte lijnen getekend, de mensen en de wereld om hem heen in lichtblauw-grijs.

Literatuur is overigens een late liefde van Swarte. Totdat hij in 1976 voor de boekenbijlage van *Vrij Nederland* begon te tekenen, had hij zich beperkt tot het lezen van strips. “Ik had absoluut geen belangstelling voor literatuur.” Zijn mooiste tekeningen van de laatste jaren hebben vooral literatuur en lezen als thema. Voor *The New Yorker*,

Summer Reading, cover voor *The New Yorker* (2007) © Joost Swarte / Oog & Blik.

Beeld uit een "hommage" aan Hergé (1979), opgenomen in Swartes verzamelde werk *Bijna compleet* (2011) © Joost Swarte / Oog & Blik.

waaraan hij geregeld bijdragen levert, maakte hij in 2007 de cover *Summer Reading*. Die werd uitgeroepen tot beste cover van het jaar. De tekening treft het gevoel dat je in New York overvalt, dat je omringd en overschaduwd wordt door eindeloos hoge flats, dat je op zoek moet naar je eigen stukje blauwe lucht. Het boek biedt troost, in een boek kun je overal zijn. De zon schijnt tussen de flats door precies op de parasol van de lezer.

EINDELOOS OPRUIMEN

Lange tijd heeft Swarte minder strips getekend. De laatste tijd werkt hij aan een serie *Leven op orde*, die ook in *The New Yorker* verschijnt onder de titel *We'll Make it*. De pagina's zijn net als vroeger, begin jaren zeventig, weer bouwwerken met monumentale ambities. Veel is er niet veranderd in hoe hij naar de wereld kijkt. Hij betreurt het verlies van de brief door de komst van de elektronische media en stelt voor de rioolbuizen te benutten om daar flessenpost door te distribueren. Maar er dringt zich een nieuw thema op, dat hier en daar al sluimerde en een beetje wordt weggeven door de Nederlandse titel: opruimen. "Er moet hier nodig eens opgeruimd worden", zegt Pierre van Genderen tegen Anton Makassar (*Hors Série*, 1984). "Dat lijkt me nog niet zo eenvoudig. Er liggen zoveel spullen en ze zijn allemaal zo verschillend van aard, dat het moeilijk zal zijn ze op onderwerp te sorteren, om nog maar niet te spreken van de problemen

die het opbergen kan brengen.” Of in het verhaal *Handig* uit 1980. “Ik was aan ’t opruimen Pierre”, zegt Makassar tegen Van Genderen. “Mijn verzameling gebruiksaanwijzingen.” Van Genderen antwoordt: “Verstandig om die te verzamelen. Het lijkt me zeer leerzaam voor u.”

De personages in de nieuwe stripserie verkeren in een drukke en overvolle wereld, in overvolle huizen. Ze proberen orde te scheppen, voor hen is chaos geen vorm van orde. Voor Swarte evenmin. Eindeloos probeert hij op te ruimen. Ook thuis en op zijn atelier, waar hij de universeel beproefde methode van het stapelen hanteert – en de stapels worden alleen maar hoger. Het is een slag die je altijd verliest. Ook in zijn hoofd probeert hij te ordenen wat hij goed vindt en wat hij belangrijk vindt. Zijn nieuwste serie illustraties gaat over inspirerende figuren. Het is – natuurlijk – een ambitieuze serie die misschien wel honderd portretten zal omvatten. Of het zover komt, is de vraag, maar de eerste zijn klaar en als zeefdruk uitgebracht (de originelen waren binnen de kortste keren verkocht tijdens de tentoonstelling ervan in Brussel). Zijn eerste zeefdruk *Ochtendschemer* bracht hij overigens al in 1975 uit en daarmee was hij de eerste zeefdrukkende striptekenaar in Nederland. Zijn helden zijn heel uiteenlopende figuren, regisseurs, acteurs, architecten en schrijvers: Jacques Tati, Groucho Marx, Buster Keaton, Gerrit Rietveld, Raymond Queneau, Audrey Hepburn en Le Corbusier. Zo is hij behalve een uitvinder ook een echte verzamelaar. Een echte verzamelaar kan niet kiezen. Wat hij ook verzamelt, sigarenbandjes, platen of interessante mensen: hij ziet in alles een aanknopingspunt, iets interessants. Tekenend is voor Swarte de enige manier om overzicht te houden, maar net als met stapelen, kun je als verzamelaar nooit winnen, want er komt steeds iets nieuws bij wat ook interessant is. Daarom blijft Joost Swarte altijd tekenen.

www.joostswarte.com
